

# Hasta ile ilişkilerde etik geler

Prof. Dr. Sibel ERKAL İLHAN

# Hasta ile İlişkilerde Etik Ögeler

- Sağlık ekibi-hasta ilişkisinde ortaya konan tutum ve davranışların etik yönden kabul edilebilir olup olmadığına nasıl karar verilebilir?
- Öncelikle bu alandaki ögeleri bilmek ve tanımak gerekir.

# Hasta ile İlişkilerde Etik Ögeler

- İlkeler
- Kurallar
- Erdemli davranış
- Kavramlar
- Etik çerçevede bazı etik durumlar

# Tıp etiğinde ilke kavramı

- Etik dünyasında karşımıza çıkan kurallar ya da kişisel görüşler kendilerini kabul ettirebilmek için belli ilkelere dayanarak ya da onların rehber edinmektedir.
- “Fetusun yaşama hakkı annenin seçim yapma hakkından daha önemlidir”

# İlke kavramı

Etik görüşler kimi zaman ilkeler üzerine temellenmelidir.



# Etik İlkeler

- Ancak ilkeleri tam bir ölçü birimi olarak görmek de doğru olmaz.
- İlkeler değerleri ortaya çıkarmada, ikilemlerde çok önemli işlev görür
- Doğru ve iyi yönünde bazı seçeneklerin hazırlanmasına yardım eder
- İlkeler gelişi güzel üretilmemiştir ve derinliğinde tüm insanlık aleminin değerleri vardır.

**Etik görüşümüz**

**Etik ilkeye dayanmalı**

# Tıp etiğinde ilkeler

- Yararlılık
- Hasta özerkliğine saygı
- Kötü davranmama
- Adalet
- Gizliliğe saygı
- Zarar vermeme
- Sadakat
- Özgürlük
- Doğruluk
- Sözünde durma
- Gerçeği söyleme
- Sır saklama
- Eşitlik



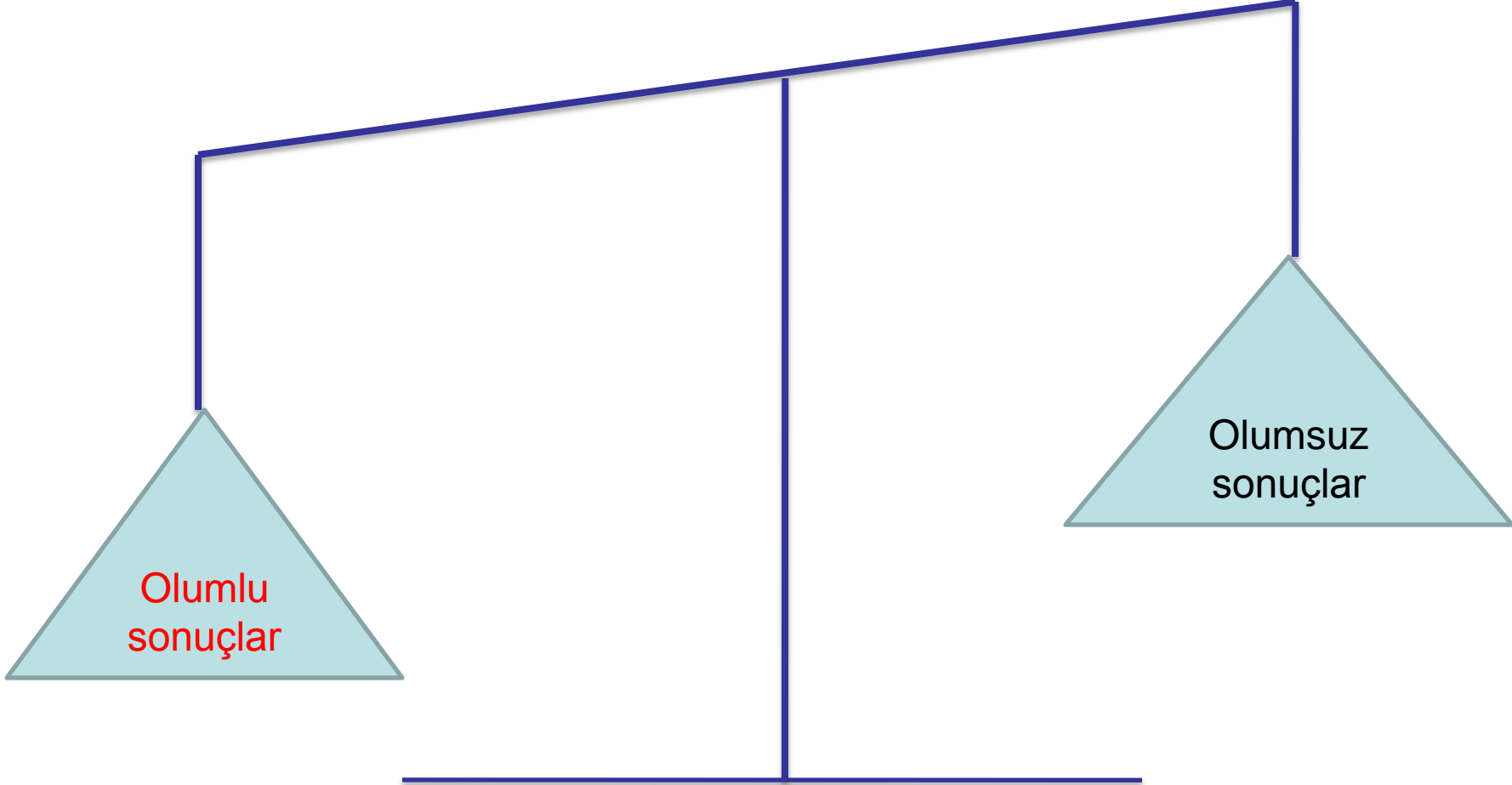
# Kurallar

- Aydınlatılmış onam ilke olmaktan çıkmış, artık günümüzde kural haline gelmiştir.

# Yararlılık

- Her şeyin üzerinde hastaya yararlı olmayı öngören bir ilkedir.
- Bu ilke Hipokrattan gelmektedir (primum non nocere).
- Burada iki durum söz konusudur.
- Mutlak yararlı olmak ve yarar/zararın dengelenmesi
- Bu ilke tek ve mutlak bir ilke olmaktan çıkmış ve diğer ilkelerle yarışır hale gelmiştir.

# Yararlılık ilkesi



Tutum ve davranışlarımızın “mutlak yararlı olması” ve “yarar ve zararın dengelenmesi”

- Mutlak yararlı olma ilkesi, mutlak yararlı olması, zararın engellenmesi, ortadan kaldırılması, iyiliğin artırılması amaçlanır
- Sürekli komada olan bir hasta için muhtemel sırt yaralarından korumak için gerekli olan önlemlerin alınması

# Mutlak yararlı olma ilkesi

- İnsan tutum ve davranışlarından mükemmellik beklemek demektir.
- Bu durum uygulamada gerçekleştirilebilir değildir.
- Bu durum ancak bir erdemli davranış olabilir.

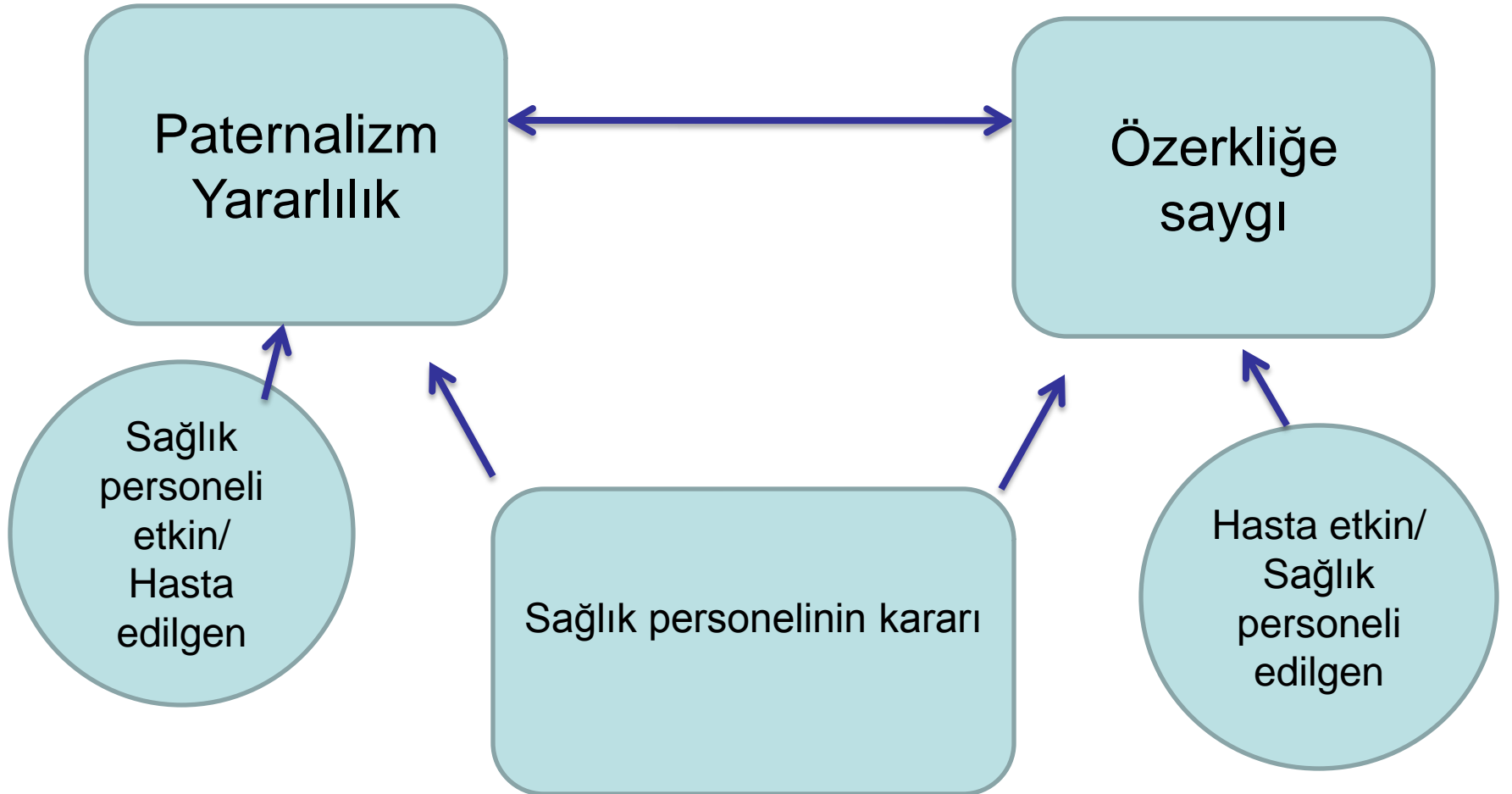
# Yarar ve zararın dengelenmesi

- Yarar ve zararın ne olduğuna dair her zaman nesnel bir kanıt yoktur.
- Bu nedenle kararsızlıklar yaşanmaktadır.
- Örnek: “gerçeğin” hastaya yararlı olacağı düşünce ile söylenmemesi hastanın yaşam planlarını bozabilir.

# Önemli bir durum

- Sağlık ekibinin hasta yararına aldığı tıbbi herhangi bir karar, aynı zamanda hastanın kendi üzerine karar verme hakkını ortadan kaldırabilir.
- Hasta adına alınan kararlar, özerkliğe saygı ilkesine tezat olabilir. (paternizm-babacıl tutum)
- Hasta yararının ne olduğunun en çok sağlık ekibi tarafından bilinebileceği yaklaşımı ne kadar doğrudur?

# Paternalizm (babacıl tutum)





# Paternizm ilişkisinin nedeni?

- Hasta sağlığı ile ilgili bedensel ve ruhsal Őikayetlerinin giderilmesini istemektedir.
- Sağlık personeli ise bu Őikayetlere çözüml getirebilecek bilgi ve beceriye sahiptir.
- Bu ilişkinin dengesini sağlık personelinin bilgili olması bozmakta ve hasta karşısında üstün duruma getirmektedir.
- İlişkinin tek belirleyicisi başlangıçtan itibaren sağlık ekibi olmaktadır.
- Sağlık ekibi içerisinde HEKİM bir otorite olarak kabul edilmektedir.

# Zarar Vermeme (primum non nocere)

- Hipokratik bir ilkedir.
- Zarar vermeme-Kötülük yapmama

# Özerkliğe Saygı

- Hastanın haklarını kullanabilmesi
- Tıbbi bir müdahale karşısında hastanın bireysel haklarına dikkat edilmesi ve tıbbi karara hastanın da katılımının sağlanması
- **Hipokrat yemininde bu konudaki ifade nedir?**
- Özerklik ilkesinin gelişmesi Batı dünyasında insan hayatına verilen önem ve kişilik haklarının gelişmesi önemli bir çıkış noktası olmuştur.

- Hasta, sağlığı ile ilgili bir rahatsızlığın giderilmesinde sağlık hizmeti almaya başladığında hekim/sağlık personeli arasında bir **SÖZLEŐME** durumu ortaya çıkar.

# Özerklik=otonomi

- Birey herhangi bir dış baskı altında kalmadan
- Bağımsız olarak kendi başına düşünebilme
- Kendi hakkında karar verebilme
- Bu karara dayanan bir eylemde bulunabilme

- Özerklikte yeterlilik ne demektir?
- Serbest ve ussal davranabilme,
- Yeterliği tam özerk kişi
- Doğru bilgilendirme ve hastanın doğru karar vermesini sağlama
- Bu ilke doğrultusunda Hasta Haklarından söz edilmektedir.

- Kendi bedensel varlığı üzerinde karar verebilme yadsınamaz bir ilkedir.
- Sağlık ekibinin hasta adına aldığı, kendi tıbbi kararının en iyi karar olduğunu düşündüğü ve hastaya tercih/söz hakkının verilmediği geleneksel paternizm ilişkisinde özerklikten söz edilemez.
- Hastanın eğitim ve kültür farklılıkları nedeniyle özerkliğini kullanamadığı durumlar olabilir.

# Hasta adına karar verilmesi gerekli durumlar nelerdir?

- Ağır psikiyatrik hastalıklar
- Fiziki sakatlıklar
- Acil müdahale gerektiren durumlar
- Bilinç kaybı
- Halk sağlığını tehdit eden durumlar



# Aydınlatma-Gerçeğin söylenmesi

- Hastalık hakkında bireyi bilgilendirme yükümlülüğüdür.
- Bilgilendirme açık, anlaşılabilir bir dille ve hastanın kültür düzeyine uygun şekilde sevecen bir yaklaşımla anlatılmalıdır.
- Yazılı ve sözlü olarak yapılmalı, hasta ve aile birlikte ele alınmalı ve ne anladıkları kontrol edilmelidir.

# **Aydınlatma-Gerçeğin söylenmesi**

- Hastanın tüm sorularına yanıt verilmiş olması
- Onam formundaki tüm sözcüklerin hasta tarafından anlaşılması

# Aydınlatılmış onam

- Hastalığın adı
- Tedavi edilmezse gelişebilecek sonuçlar
- Tıbbi müdahalenin içeriği
- Tedavinin risk ve yararları
- Diğer tedavi yöntemleri, risk ve yararları
- Başarı olasılığı ve başarıdan ne kastedildiği

# Aydınlatılmış onam

- Tedavide elde edilecek yararın gireceği riskten fazla olduğunun hasta tarafından anlaşılması
- Tedaviyi kabul etmeme durumunda olası tıbbi durumlar
- Verilen bilgiyi tam anlaması, başkasına anlatabilecek kadar bilmesi

# Aydınlatılmış onam

- Formda yazılanların incelenip kabul edilmesi/bazılarının edilmemesi
- Hastanın müdahaleyi yapacak sağlık çalışanlarının kimlik ve mesleki bilgilerini bilmesi
- Hastanın özgür olarak karar vermesi, zaman tanınması
- Hasta kabul etmezse uygulamanın yapılmaması
- Taburculuk sonrası yakınmaları olursa başvurabileceği güvencesinin verilmesi

# Aydınlatılmış onam

Hastanın yeterliliği belirlenmelidir:

- Verilen bilgiyi anlama, kavrama, hatırlama yetisi
- Tıbbi durumuyla ilgili bilgileri algılayabilme
- Kendi yararına seçim yapabilme
- Seçiminin gerekçesini mantıklı olarak açıklayabilme

# Aydınlatılmış onam

- Yeterli olmayanların onamı vasiler tarafından alınır
- Yasal olarak 18 yaşın altındakilerin ailelerinden onam alınır
- Acil durumlarda hekim karar verebilir, aileden onam alabilir

# Hastanın yeterliliği

- Akli yeterlilik
- Bu yeterlilik psikiyatrist tarafından yapılmalıdır
- Başkaları tarafından verilen bilgiyi akılda tutma, tekrar hatırlayabilme
- Tıbbi durumla ilgili bilgileri algılayabilme
- Değerleri doğrultusunda kendi ile ilgili tıbbi seçimde bulunabilme
- Seçiminin gerekçesini mantıklı biçimde açıklayabilme



# Tedaviyi reddetme

- Aydınlatma ve bilgilendirme sonucu hastanın tedaviyi reddetme hakkı vardır
- Ciddi ve tehlikeli sonuçlara götürme olasılığı olsa bile hastanın kararına saygı göstermek “özerkliğe saygı ilkesi” ile eş anlamlıdır.
- Hastanın ölüm isteği yönündeki kararları sağlık personeli tarafından desteklenmemelidir.

# Bilgilenmeyi reddetme

- Bazı hastalar tıbbi açıklamaları anlamak istemez ve kararı hekime/sağlık personeline bırakabilirler.

# Çocuk hastalarda onay

- Çocukların tıbbi tedaviyi anlama ve onaylama yeterliliğine sahip oldukları kabul edilir.
- Bebek ve küçük hastalar için doğru olsa da büyük çocuklar için bu geçerli değildir.
- Çocuk hastalarda karar ve onaya katılmalarında yeterliliklerinin tartışılıyor olması
- Çocuk hastalar ailelerinin bakım ve gözetimi altındadır
- Çocuk hastalar ailelerinden etkilenmektedirler
- Çocuk hastalarda “değerlerinin” ne olduğu konusunda belirsizlik olmasıdır.

# Acil durumlarda onay

- Onam almak için yeterli zaman olmayabilir.
- Yararlı olma ve özerkliğe saygı arasında ikilem yaşanabilir
- İlk acil müdahaleden sonra hasta isteklerinin göz önüne alınması

# Adalet ilkesi

- Temel özgürlüklerin toplum bireyelerine eşit biçimde sağlanmış olması
- Fırsat eşitliğine olanak sağlanması
- Toplumsal-ekonomik kurumların yararlılık öngörüsüyle meydana getirilmiş olması

# Adalet

- Doğruluk, hak etme, hak kazanma anlamındadır
- Hukuk terimidir
- Yaşama geçirilmesi için sağlık hakkı, sağlık hakkı ile diğer haklar arasındaki ilişki ve bu hakkı sağlayacak hizmetlerin olup olmaması, verilen hizmetinin adaletli olup olmadığı incelenmelidir

# Adaletin yaşama geçirilmesinde 6 belirleyici

- Eşit paylaşım
- Bireylerin gereksinimleri
- Bireylerin abaları
- Bireylerin katılımlarına
- Bireylerin hak ettikleri
- Bireysel koşulların, serbest rekabet koşulları ile olan ilişkisine

# Tıpta adalet ilkesi

- Kaynakların dağılımı, teknoloji, hizmet sunumu, politikalar adalet ilkesinin uygulamasını etkilemektedir (Organ nakli).
- Mutlak eşitlik mümkün değildir. Sağlıkta eşitlik, bütün insanların eşit sağlık durumunda olması değil, bir ülkedeki ilgili yurttaşlara sağlık hizmetlerine eşit ulaşma olanağının sağlanmasıdır.



# Erdemler Etiği

- Davranışlarımızı erdemli olarak nasıl yönlendirebiliriz?
- Olaylar karşısında nasıl davranmalıyız?
- Erdemli olmak iyi davranacağımızın bir göstergesidir.
- Tıpta güven, ihtimam, şefkat tıbbi bakımın özünde yer alan niteliklerdir.
- Erdemli olmak içsel bir durumdur.

# Erdemler nelerdir?

- Şefkat
- Dürüstlük
- Sadakat
- Yüreklilik
- Adalet
- Ölçülülük
- Zengin gönüllülük
- Sağgörünlük
- Bilgelik

# Tıpta Güven

- Hastanın güven duygusu geliştirmesi Hipokratik bir ilkedir.
- Hasta kendisi için yapılanların doğru olduğuna tam olarak güvenmelidir.
- Güven duygusu maddi ve manevi olarak istismar edilmemelidir.
- Güven duygusunun gelişmesinde yazılı bir belge yoktur.
- **Güven duygusu yaratan turum ve davranışlar nasıl olmalıdır?**

# Gerçeğin Söylenmesi

- Son on yıla gelene kadar hekim hastanın her şeyi bilmesinin gerekmediğini düşünüyordu.
- Kişinin her türlü bilgiyi alma hakkı vardır (bilgilendirme yasası)
- Gerçeğin söylenmemesinin gerekçesi hasta için zararlı olabileceği düşüncesidir.
- Hastanın bilme hakkı özerkliğe saygı ilkesinin uzantısıdır. Plasebo kullanımı hariç
- Hastanın gerçeği bilme hakkı özerkliğe saygı ilkesidir.

# Gizlilik-Sır saklama

- Sır saklama yaklaşık 2500 yıldır bir ilke olarak kabul edilmektedir.
- Hasta özerkliğine saygı ilkesine dayanmaktadır.
- Hangi durum ve olgularda bu ilke göz ardı edilebilir.
- Bireylerin mahremiyet alanları vardır.
- Hasta kendine ait bilgileri rahatça anlatıyorsa bu karşı tarafa duyduğu güvenden kaynaklanmaktadır.
- Bildirimi zorunlu hastalıklarda gerekli birimlere bildirilmelidir (HIV, aile içi şiddet).

# Plasebo kullanımı

- “plasebo” tedavi edici özelliği olamayan maddelerin “ilaçmış gibi” kullanılmasıdır.
- “aldatma” ile eş anlamlı olmasına rağmen, hasta yayarı söz konusudur.
- 2 örnek vaka
- Tıbbi bir gerekçe olmadan plasebo kullanarak bilinçli bir şekilde hastayı aldatmak etik yönden risklidir.

# Etik ilkelerin çatışması

- Hangi ilke göz ardı edilecektir?
- Etik ilkelerin çiğnenmesinde gerçekçi bir neden bulunmalıdır.
- Vaka
- Başka bir seçeneğin olmadığı durumda çatışan ilkelere birini çiğnemek kaçınılmazdır.
- Eğer bir ilkeyi çiğnemek kaçınılmaz ise eylemin amacı doğrultusunda en az zarar verecek şekilde olmalıdır
- Kişi ihlalin etkilerini en aza indirmeye çalışmalıdır.

# Etik Gerekçelelendirme

- “İyi” olduğunu haklı kılabilecek bir dayanağın olması gerekir.
- Buradaki dayanak noktası etik bir ilke, felsefi bir yaklaşım, Hipokrat andı gibi bir yazılı belge
- Etik gerekçelelendirmesi yapılmamış bir öneriyi kabul etmek güçtür.
- Burada buzda kaymak kavramından söz etmek gerekir.



# Buzda kaymak

- Eğer kötü olduğunu bildiğiniz bir durum ya da konu alanına bir adım atarsanız, bu adımı daha başka adımların izlemesi kaçınılmazdır. Bu durumda kendinizi ister istemez daha kötü bir durumda bulabilirsiniz.
- Buzda kaymak benzetmesi ile karşı çıkılan konular ötanazi, gen tedavisi

# Ötenazi

- Ağrı/acı ve ümitsiz hastalıklarda yaşama son verilip/verilmemesi ikilemi
- Aktif ötenazi
- Pasif ötenazi
- Ötenazinin etik olarak kabul edilip/edilmemesi
- Yasal bir nitelik kazanıp/kazanmaması

# Gen tedavileri

- Otozomal resesif geçişli, tek gen bozukluğundan kaynaklanan yaklaşık 4000 kadar hastalık
- Üreme hücrelerine ait gen tedavileri üzerinde araştırmalatr sürdürölmesine karşın, germ-gen tedavileri konusunda endişeler vardır.

# Gen tedavileri

- Germ-gen tedavilerinin sonuçları bilinmemektedir.
- Germ-gen tedavileri herhangi bir hastalık olmadan da insani özelliklerin değiştirilmesi söz konusudur.
- Germ-gen tedavilerinin erken embriyo döneminde uygulanması ve gelecekteki kuşakları etkileyecek olması rıza almadan araştırma deneği haline gelecek bir kuşak yaratacak
- Germ-gen tedavisi çok masraflı ve yeterli kaynak yok
- Germ-gen tedavisi doğal genetik mirası değiştirecek olan gelecek kuşakların haklarını ihlal edecektir.

# Türkiye'deki durum

- Babacıl tutum hakim
- Yararlılık ilkesi en üst düzeyde yerine getiriliyor
- Bilgilendirme ve onam konusunda ihllaller var